

ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

УДК 159.9.01

DOI <https://doi.org/10.32782/psy-2023-2-8>

Гімадієв Алі

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю «Психологія»*

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Мазяр Олег

доктор психологічних наук, доцент,

професор кафедри соціальної та практичної психології

Житомирського державного університету імені Івана Франка

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПОДІЛ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ: ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Парадигмальна дихотомія є фундаментальною методологічною проблемою психологічної науки і супроводжує її протягом усієї історії. Корені дихотомії криються у стародавній філософії, але, не дивлячись на архаїчність цієї проблеми, вона є актуальною для психологів і на цей час. Історія психології є процесом боротьби антагоністично протиставлених одна одній наукових шкіл, зі своїм предметом, термінологією та методологічними підходами (структуралізм і функціоналізм; згодом психоаналіз та біхевіоризм; затим класична когнітивістика та гуманістична психологія; наразі коннективізм (неокогнітивістика) та позитивна психологія, нейропсихоаналіз та неофрейдизм тощо; діалектичні пари змінюють одна одну на новому витку історичного розвитку, але суть нездоланного досі конфлікту лишається тією ж). Це боротьба між природничим (вивчення нижчих структур психічної активності об'єктивними природничими методами) та гуманітарним підходом (вивчення вищих структур змішаними, якісно-кількісними методами) у психології. Втім, у сучасному світі передовими психологами вже здійснені ефективні спроби синтезу парадигм, аналізу яких присвячена стаття. Перші серйозні кроки до подолання парадигмального розколу вже зроблені.

У статті проаналізовані історичні тенденції розвитку психології, з урахуванням вектору західного розуміння парадигмального розколу як діалектичного зв'язку між «менталістичним» і «біхевіористичним» спрямуванням. Також проаналізовані сучасні стани розвитку обох підходів, а також інтеграційні підходи до поєднання методології та дослідницьких областей різних шкіл таких як афективна нейронаука, доказова позитивна психологія, когнітивна психологія сучасного типу, нейропсихоаналіз. Проаналізовані точки дотику та вектори розбіжності парадигмальних підходів на матеріалі аналізу досліджень їхніх сучасних представників. Обґрунтовується право гуманістичної парадигми на існування та паритетне ставлення з боку психологів природничого спрямування. Висловлені пропозиції щодо досягнення «золотої середини» у виборі парадигмальної методології. Здійснено прогнози розвитку парадигмального розколу.

Ключові слова: парадигма, парадигмальна дихотомія, природнича парадигма, гуманітарна парадигма, позитивна психологія.

Himadiiev Ali

*Applicant for Higher Education of the second (master`s) Degree
Majoring in Psychology
of Zhytomyr Ivan Franko State University*

Maziar Oleh

*Doctor of Psychology, Associate Professor,
Professor of the Department of Social and Practical Psychology
of Zhytomyr Ivan Franko State University*

PARADIGMATIC DIVISION OF PSYCHOLOGICAL THEORY: RESULTS AND PROSPECTS

Abstract. The paradigmatic dichotomy is a fundamental methodological problem of psychological science and has accompanied it throughout its history. The roots of the dichotomy lie in ancient philosophy, but despite the archaic nature of this problem, it is still relevant to psychologists today. The history of psychology is a process of struggle between antagonistically opposed scientific schools, with their own subject matter, terminology and methodological approaches (structuralism and functionalism; later psychoanalysis and behaviorism; then classical cognitive science and humanistic psychology; now connectivism (neocognitive science) and positive psychology, neuropsychology and neo-Freudianism; dialectical pairs replace each other on a new round of historical development, but the essence of the still insurmountable conflict remains the same). It is a struggle between the naturalistic approach (studying the lower structures of mental activity by objective natural methods) and the humanistic approach (studying the higher structures by mixed, qualitative and quantitative methods) in psychology. However, in the modern world, leading psychologists have already made effective attempts to synthesize the paradigms to which our article is devoted. The first serious steps toward overcoming the paradigm split have already been taken.

The article analyzes the historical trends in the development of psychology, taking into account the vector of the Western understanding of the paradigm split as a dialectical relationship between the «mentalist» and «behaviorist» directions. The author also analyzes the current state of development of both approaches, as well as integrative approaches to combining the methodology and research areas of different schools, such as affective neuroscience, evidence-based positive psychology, modern cognitive psychology, and neuropsychology. The author analyzes the points of contact and vectors of divergence of paradigmatic approaches on the basis of the analysis of research by their contemporary representatives. The author substantiates the right of the humanistic paradigm to exist and to be treated on a parity basis by natural psychologists. Proposals are made to achieve a «golden mean» in the choice of paradigmatic methodology. Forecasts of the development of the paradigm split are made.

Keywords: paradigm, paradigmatic dichotomy, natural paradigm, natural approach, positive psychology.

Вступ. Парадигмальний розкол, притаманний психологічним теоріям і концепціям, проходить через методологію науки у цілому і сягає коренів античної філософії. Його суттю є наявність неминучих методологічних суперечностей природничого й гуманітарного підходів. Поділ психології на різні наукові школи зі своїми предметами досліджень та методами є ознакою методологічної незрілості та показником стагнації. У межах історико-психологічної розвідки ми покажемо, що дихотомія не є однозначним показником незрілості психологічної науки, й окреслимо перспективи подолання проблеми. Зокрема, синтезування наукових парадигм є надзвичайно важливим проектом для академічної психології.

Метою статті є окреслення загальних підсумків розвитку парадигмальної дихотомії на сучасному етапі й обґрунтування прогнозів подальшого руху у методологічній структурі психологічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На практиці різні психологічні підходи перебувають у складних структурних відносинах, подекуди поєднуючись у «комплексних підходах» окремих фахівців. Тому питання сумісності чи несумісності різних концепцій зрідка має чітку, однозначну та лінійну відповідь. Більш доцільним є розгляд різних аспектів окремих підходів і теорій. Позаяк наша історико-психологічна розвідка не претендує на вичерпність в аналізі концепцій високого порядку та епох у розвитку наукових шкіл, будемо концентруватися на досягненні якомога більшої повноти та вичерпності у розумінні філософсько-історичних та ідеологічно-методологічних переплетінь в організмі науки шляхом глобальних узагальнень.

З одного боку, діалектична «єдність та боротьба протилежностей» у вигляді конкуренції шкіл при-

звела до активного розвитку різних областей психології та накопичення знань. Проте результатом цього стала «методологічна анархія», стан перманентної наукової кризи і туманні перспективи щодо побудови єдиної системи нашої науки.

Варто зазначити, що в англійських джерелах обговорювана методологічна діалектика позначається іншим чином. Закордонні фахівці розглядають цей конфлікт як зіткнення «менталістичних» і «біхевіоральних» підходів. По суті це поділ об'єкта психології навпіл – одні фахівці займаються власне психікою – внутрішньою активністю суб'єкта, інші – поведінкою – зовнішньою активністю суб'єкта. Під біхевіоризмом мається на увазі розуміння, подібне нашому: вивчення функцій поведінки; вивчення причинно-наслідкових зв'язків між рефлексами й оперантними реакціями; практика оперантного (інструментального) обумовлення [35]. Власне, такий поділ у американській науці породили саме біхевіористи, ідеологічне переконання котрих полягало у тому, що наука (у позитивістському розумінні) психологія повинна займатися суто поведінкою; антагоністичну їм науку вони йменували «менталізмом», що закріпилося у західній історіографії. По суті, аналіз здобутків західної психологічної історіографії зводиться до історії взаємодії менталістичного та біхевіоральних підходів, і з цього ж прямо випливає сучасний стан їхньої науки [6; 11; 17; 19; 28; 31; 36].

Прикметно, що з 1990-х років такий філософський дуалізм вважається не непримиримим протиріччям (як це вважалося біхевіористами на початку), а функціональною єдністю психологічної науки, наслідком чого є подальше взаємопроникнення підходів, надто у порівнянні з початком ХХ ст. [35]. Зокрема, сучасні поведінкові психологи зазначають, що, попри безперечно механічну природу класичного біхевіоризму Дж. Вотсона (який, нагадаємо, концентрувався на виявленні стимулів і поведінкових реакцій із певним фіксованим зв'язком, та поясненні на цій основі складних моделей поведінки), сучасний, поведінково-аналітичний підхід, закладений Б.Ф. Скіннером, не є механістичним і сконцентрованим на поведінці. Оперантні психологи працюють із функціями поведінки, тобто націлені не на розуміння поведінки, замкненої на собі, а на розуміння мети поведінки, дарма що вони не кажуть про це прямо і не так розуміють термін «мета», як їхні колеги. Що цікаво, серед оперантних психологів побутує думка, що суть їхньої роботи краще передає не поняття біхевіоризму, а функціона-

лізму. У цьому ми вбачаємо примітний приклад історичного циклізму, позаяк американський біхевіорист Е. Торндайк був учнем функціоналіста В. Джемса, але класичний біхевіоризм відійшов від його ідей, щоб оновитися і повернутися до коренів [12].

Ця дослідницька рефлексія (а таку ми стрічаємо у психоаналітиків, у когнітивістів, у радянських, в українських вчених, що є виявом певної історіогенетичної закономірності) асоціюється з концепцією О.В. Мазяра щодо історичної рекурсії сучасної психології до гуманітарної парадигми через оновлення й очищення у жорні природничо-наукової методології (дещо нагадує катарсис Аристотеля у масштабах цілісної дисципліни) [4].

Припускаємо, що когнітивна психологія другої хвилі (сучасний коннективізм) є надією на поєднання природничого (загалом «поведінкового») та гуманітарного (загалом «ментального») підходів у єдину метадисципліну та генеральну ланку у процесі генерації єдиної теорії особистості на міцних наукових началах, що сприятиме вирішенню перманентної проблеми парадигмального розриву.

Щодо «менталізму», то він (як і більшість обговорюваних концепцій – хоча він є не конкретним дослідницьким напрямком, а фундаментальним вектором психології – архіконцепцією, навіть, у деякому сенсі, парадигмою – це філософське ядро гуманітарної парадигми у психології) мав два великих етапи розвитку – класичний і сучасний. Методологічна структура психологічних парадигм показана на табл. 1.

Що стосується класичного менталізму, то цим терміном фахівці позначали роботу діячів інтроспективної психології – структуралізму (В. Вундт та Е. Тітченер) та функціоналізму (В. Джеймс, Д. Дьюї, К. Brentano). Звичайно, ці напрямки були ворожими один одному, однак їх ідеологічно єднаним компонентом було визнання предметом психології свідомості (розуму). Вони у власний спосіб конструювали психологію як галузь суб'єктивних, якісних досліджень, хоч і на основі експериментальних методів [26].

Після «Маніфесту біхевіоризму», виданого у 1913 Дж. Вотсоном, поведінкова психологія надовго й міцно зайняла домінуюче положення в американській науці. Однак із часом біхевіоральний підхід, усвідомлюючи свою обмеженість, почав виходити за межі класичного розуміння «поведінки-в-собі». З'явилися радикальний підхід Б. Скіннера та необіхевіоризм Е. Толмена [25]. Дослідження «когнітивних карт» у пацюків Е. Тол-

меном, вивчення вищих психологічних функцій Л.С. Виготським та Ж. Піаже, аналіз автоматичних процесів у мозку З. Фрейдом утворили базис для появи сучасної науки про розум – когнітивної психології, яка витіснила біхевіоризм з основної позиції та частково абсорбувала в себе у вигляді когнітивно-біхевіоральної психології [23].

Таблиця 1
Структура психологічних парадигм з позиції методологічного базису

Гуманітарна парадигма	Природнича парадигма
Менталізм (вивчення внутрішньої активності суб'єкта психіки)	Біхевіоризм (вивчення зовнішньої активності суб'єкта психіки)
Якісні дослідження (розгляд індивідуальних якостей, процесів, станів і переживань у їхній глибині та самобутності – опис, аналіз, опитування)	Кількісні дослідження (вимірювання типологічних, чітко фіксованих поведінкових актів чи зовнішніх експресивних психічних проявів із намаганням звести до загального відтворюваного знаменника)
Філософія (споглядальний, логічно-аналізаційний підхід, абстрактна систематизація, якісний розгляд складних психічних субстанцій, глибинна описовість, опора на раціональність; в основі ідеографічний підхід)	Біологія (фіксований, математизований, експериментально відтворюваний розгляд відносно простих психічних субстанцій, конкретна систематизованість, обмежена описовість, опора на емпірику; в основі номотетичний підхід)

Когнітивна психологія як сучасна галузь змогла виникнути через розвинений методологічний і технологічний рівень науки. Завдяки досягненню таких досконалих методів як картування мозку з'явилася можливість відродити свідомість (розум) в якості основного предмета психології, стало можливим повноцінне експериментальне дослідження розуму експериментальними методами. У зв'язку з цим цікавою є історична ремарка

когнітивістів: вони визнавали, що інтроспекція є слабким методом для пояснення роботи мозку і не здатна забезпечити міцний ґрунт психології; однак, вона є надзвичайно корисною, оскільки показує ставлення суб'єктів до власного досвіду незалежно від того, чи істинне їхнє розуміння реальності. За такого розуміння, інтроспективний підхід вирішує половину роботи, аналізуючи суб'єктивну сторону психіки; задача когнітивіста – визначити «другу половину рівняння» – об'єктивні нейробіологічні події, що систематично лежать в основі суб'єктивного досвіду людини [14; 22].

Однак на підтвердження нашого припущення про потенціал неокогнітивістики поєднати парадигми у майбутньому свідчить той факт, що навіть у сучасному науковому світі, де панує «новий менталізм», біхевіоризм не зник, а, навпаки, у співпраці з когнітивістикою активно розвивається, концентруючись на розробці механіки оперантного обумовлення. Когнітивісти узагальнюють роль біхевіоральної психології у двох тезах: а) не зважаючи на невдачу радикального біхевіоризму, концепція та методика оперантного обумовлення є конструктивною; б) оперантна та когнітивна психологія (попри те, що раніше це були представники антагоністичних і непримиримих протилежних дослідницьких парадигм) є взаємодоповнювальними, домінуючими у своїх полях досліджень, у межах яких виконують корисну роботу, але не здійснюючи втручання у поле дослідження іншого підходу [35].

Точки дотику та розриву підходів узагальнено у табл. 2.

Аналіз точок дотику концепцій дає можливість припускати глибший синтез парадигм у майбутньому.

З самого початку, співіснували дві протилежні концепції – пояснювальна (Веберівська) та описова (Дільтеївська), кожна з яких виконувала адаптативну роль. Не можна сказати, щоби

Таблиця 2

Точки дотику та розриву підходів

Сучасна природнича парадигма	Спільне	Відмінне	Сучасна гуманітарна парадигма
Нейропсихоаналіз Необіхевіоризм Неокогнітивістика	Менталістична спрямованість – концентрація на дослідженні розумових процесів – з чого психологія почалась, до того й повернулась, на новому витку розвитку.	Акцент гуманітарної парадигми на особистості як феномені її саморозвитку; акцент природничої парадигми на кількісному дослідженні та вимірюванні спостережуваних явищ.	Позитивна психотерапія Гештальт-терапія Неофрейдизм Арт-терапія (її теоретичне обґрунтування та клінічне використання, адже це метод, а не школа)

гуманітарна парадигма була менш необхідною та доцільною для науки [2]. Сучасні дослідники вже не намагаються позбутися описового підходу, а обережно впроваджують його до експериментальних досліджень.

Коли вітчизняні дослідники аналізують психологічну кризу і здійснюють прогнози щодо розвитку психологічної науки, вони справедливо зауважують, що методологічна застарілість науки веде до зниження ефективності її дослідницьких програм та практичної цінності [3]. Повністю погоджуючись з цією тезою, маємо думку, що саме вітчизняна психологія вчиняє цю помилку: академічні програми надто сконцентровані на застарілих концепціях та не бажають переймати нові концепції передових країн. Наприклад, напрацювання в областях гуманітарної та когнітивної психології: у найкращому випадку йдеться про класичні форми цих підходів, без усвідомлення сучасних концепцій; тут академічна психологія значним чином відстає від консультаційної практики. Зокрема, в управлінській діяльності домінуючу роль отримав гуманістичний підхід К. Роджерса, А. Маслоу та Р. Мея, що свідчить про зростаючу роль гуманітарної парадигми не лише у передових країнах, а й у світі загалом [5].

Щодо когнітивної психології, то лівова частина розробок у передових країнах (США, Канада, Швеція) здійснюється саме у цьому напрямку; те саме стосується практичного консультування [39]. Значною мірою це пов'язано з тим, що когнітивна психологія тісно пов'язана з нейронауками та є значною частиною когнітивної нейронауки. Це дозволяє когнітивній школі бути на вістрі знань про мозок, розум і поведінку [8; 10; 13; 21; 27].

Варто відмітити, що у передових країнах гуманітарна парадигма не відстає від природничої – нейропсихологічний аналіз здійснює активний внесок у нейронауку, а позитивна психологія прагне до систематичної експериментальної верифікації своїх положень. Це, наприклад, можна побачити у клінічній практиці. М. Солмс верифікує положення, що мозок та особистість сильно пов'язані. Невеликі пошкодження мозку можуть значно змінювати особу. Також він займається встановленням нейролокації психічних процесів [18; 37; 38]. Прихильники цього напряму наголошують, що для такого симбіозу передумови були з самого початку, адже З. Фройд на початку свого кар'єри розвитку був неврологом [24]. До того ж, сама нейронаука побудована на міцній філософській базі та координується з нею [27; 30].

Сучасні клінічні дослідження показують, що емпірична верифікація є цінним орієнтиром не лише для когнітивної психології (по суті природничої), але й позитивної (по суті гуманітарної). Мало того, у деяких відношеннях вони можуть бути конкурентноздатними [7]. До реалізації принципу доказовості прямують навіть суто ідеографічні підходи, протилежні за суттю когнітивно-біхевіоральній терапії, зокрема, такі як арт-терапія (яку спеціалісти передових країн пропонують розцінювати як ефективний терапевтичний інструмент) [20; 29]. Те саме стосується «опозиційного» до КПП підходу гештальт-терапії – суто гуманітарного підходу [29].

Це демонструє нашу думку, що вітчизняний погляд на гуманітарну парадигму у психології є дещо застарілим. У передових країнах її методологічна досконалість критично не відрізняється від природничої: відрізняються предмет, але не метод. Зокрема, гуманітарна методологія не виключно ідеографічна та описова; вона може бути номотетичною, ідеографічною, доказовою та описовою, що навіть робить її більш перспективною. Її значення зростає. Безперечно, концепція історичної інверсії гуманітарної парадигми О.В. Мазяра валідно відбиває методологічний стан психологічної науки на вітчизняних теренах, однак щодо передових країн не є справедливою. У вітчизняній науці парадигмальний розкол представлений серйозно, однак, здається, в елітарних наукових групах Заходу він вже значний час активно гоїться та здійснюється як практично-орієнтований, так і суто дослідницький парадигмальний синтез.

Можемо заключити, що у сучасній психології мозок та особистість – символи як парадигмального, так і психофізіологічного розриву – вже не є антагоністичними, а є сусідніми орієнтирами дослідників. Що цікаво, деякі містки до такого стану надає когнітивна психологія, що довела необхідність урахування емоційно-афективної сфери у дослідженні поведінки. Емоції виявилися, по-перше, практично невід'ємними від «суто інтелектуальних» процесів, а по-друге, виявилися істотним детермінуючим фактором виникнення, напряму та результативності таких процесів. Це змусило відійти від класичних (механічно-схематичних) тлумачень розуму та перейти до аналізу особистісних (емоційних) проявів розуму, як суттєвої складової його (адаптивної до реальності) діяльності та зумовило появу нової дисципліни – афективної нейронауки [1]. Сучасний напрям коннективізму когнітивній науці здається перспективним [8; 10].

Коннективізм – це сучасна психолого-педагогічна теорія (теорія навчання), акцент у якій робиться на навчанні в епоху Інтернет-технологій, де головним фактором навчання є обмін інформацією між учасниками за допомогою мережі. Таким чином, інформаційні мережі опосередковують освітній процес. Ця теорія має спільні відтінки з теорією зони найближчого розвитку Л.С. Виготського. По суті, навчання розглядається як процес підключення та перепідключення інформації за допомогою технологій – концепція цілком у душі когнітивістики. При ньому вважається, що важливішим за саме знання є сформована навичка сприймати суттєві зв'язки між знаннями. На прийнятті рішень та урахуванні актуальності інформації робиться окремий акцент у навчанні. Знання інтерпретується як інформаційна мережа, а навчання – як розпізнавання інформаційних шаблонів (ідей, моделей, концепцій) [15; 16; 32; 33; 34].

Коннективізм розглядає розум як динамічну структуру, не відірвану від соціального оточення та не замкнену на собі. Тут когнітивістика, співпрацюючи з інформатикою та педагогікою, являє собою приклад ефективного синтезу парадигм, за яким майбутнє.

Підводячи підсумки, загальну картину дихотомічного розколу, з урахуванням філософських передумов, можна описати таким чином, у табл. 3.

Ця схема актуальна для класичного періоду розколу XIX-XX ст. Наразі м'який інфоблок успішно поєднує обидва види методів оригінальним чином; жорсткий інфоблок став податливим до нововведень. Тому точною цю схему можна назвати умовно, хіба що історично. Актуально до нашого часу – це, радше, грубий гносеологічний орієнтир, ідеалізована формалізація динамічної наукової практики, штучне розведення методологічних кутів.

Сучасний етап (середина XX – початок XXI ст.) утворює картину, за якої гуманітарна парадигма поєднує якісні та кількісні методи, а не є суто якісною, як раніше. Назагал концепції і підходи сьогодні все більше є взаємопроникними, причому місткі до співпраці часто прокладає природнича частка.

На основі приведеної вище інформації можемо висловити наступні ідеї щодо перспектив розвитку психології:

1. Зближення парадигм (психоаналіз ↔ нейропсихоаналіз; когнітивістика ↔ коннективізм; суто когнітивні дослідження ↔ афективно-мотиваційні дослідження; примирення біхевіоральних і менталістичних напрямків).

2. Збільшення ролі експериментальних методів і кількісних досліджень, статистичних показників в області досліджень інтрасуб'єктивних (внутрішніх) явищ (технології сканування мозку; дослідження когнітивістики в афективно-мотиваційній сфері та позитивістики в особистісній сфері).

3. Акцент на вивчення роботи мозку об'єктивними методами, а духовності (реалізованості, моральності, вищої особистості та культурності, нерелігійності) – гібридними методами (кількісно-якісні дослідження). З цього – симбіоз у системному дослідженні вищих і нижчих психічних проявів.

У передових країнах відбувається інтенсивна робота з інтеграції досліджень різних шкіл у єдині глобальні проекти та активне переймання концепцій і методів. Внаслідок цього природнича психологія стає гуманітарно-орієнтованою і навпаки.

Це дає надію на побудову єдиної, цілісної парадигми у майбутньому – через синтез когнітивістики 2-го покоління, нейропсихоаналізу та позитивної психології – функціональне поєднання

Таблиця 3

Загальнонаукова діалектична структура парадигмального розколу з її конкретним заломленням у психології (пропозиції гармонійного синтезу)

М'який методологічний інфоблок	Оптимальна периферія	Жорсткий методологічний інфоблок
Гуманітарна	Когнітивістика 2-го покоління (коннективізм); афективна нейронаука; нейропсихоаналіз; доказові гуманітарні підходи (гештальт-терапія, позитивна терапія)	Природнича
Ідеалізм	Діалектичний матеріалізм (властивий вітчизняній науці)	Матеріалізм
Раціоналізм	«Золота середина» у формі досліджень сучасної позитивної психології	Емпіризм
Якісний підхід	Методологія когнітивної нейронауки (доказової, відкритої до гуманітарних нововведень)	Кількісний підхід

якісних і кількісних досліджень вищих і нижчих психічних явищ в єдиному ключі, як було давно запропоновано і передбачено Л.С. Виготським. Це, вочевидь, стане серйозним кроком до вирішення проблематики парадигмальної дихотомії у психологічній теорії.

Висновки. Те, що ми у межах нашого дослідження називаємо класичним періодом методологічного розриву у психології (кінець XIX – середина XX ст.) знаменувалося розподіленням психології на множинність шкіл, кожна з яких мала свій предмет і методи. На початку асоціалізм, структуралізм, функціоналізм, що мали один предмет (свідомість) та схожі методи (інтроспективні – суб’єктивно-експериментальні), так не розрізнялися. Точкою перетину було їхнє філософсько-концептуальне розуміння. Однак у класичний період науки з накопленням значного масиву знань відбулася диференціація – психоаналіз, гештальтпсихологія та біхевіоризм були радикально протиставлені – ідеологічно, предметно та методологічно. Кожна школа прагнула набути універсальності. Жодна, звичайно, цього не дося-

гла, оскільки охоплювала лише частину об’єкта та методології психологічного дослідження. Пізніше, у середині XX ст., школи почали зближуватися (біхевіоризм урахував «особистість», психоаналіз – соціальний досвід, гештальтпсихологія розчинилася у вихорі історії, а «відроджена» була Ф. Перлзом уже з оберненою – гуманітарною – суттю, відійшла радикально сама від себе. Потім з’явилися дві нові школи – когнітивна та гуманітарна психологія, котрі були яскравим прикладом дихотомії психологічних теорій і методів.

Проте у сучасний (посткласичний) етап методологічного розколу помічаємо обернену тенденцію. Досягнувши вершин у своїх областях, школи почали інтегруватися у мультидисциплінарні комплекси (нейропсихоаналіз, афективна нейронаука тощо). За історичною іронією, прагнення до універсалізму, що на початку змушувало підходи чітко диференціюватися та закриватися від інших заради збереження методологічної ідентичності в останні десятиріччя змушує різні підходи інтегруватися та поєднувати в дослідженнях те, що, здавалося, поєднати раніше вважалося крамольним.

Список використаних джерел

1. Бакаленко О. А., Дашенкова Н. М. Когнітивні дослідження емоційно-афективної сфери: досягнення та проблеми. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія «Психологія». 2012. Вип. 43(1). С. 13–17.
2. Коханова О. П. Історія психології: від античності до початку XX століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова. Київ : НВП «Інтерсервіс», 2016. 235 с.
3. Ларін Д. І. Характеристика історико-психологічного процесу в контексті перебігу «відкритої психологічної кризи» у поглядах С. Л. Рубінштейна. *Психологічний часопис*. 2017. № 3. С. 82–91.
4. Мазяр О. В. Особистісний контрапункт на перехресті парадигм. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Том VI: психологія обдарованості. Випуск 16. Київ-Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. С. 165–172.
5. Основи психолого-управлінського консультування : навчальний посібник / Л. М. Карамушка, Н. Л. Коломінський, М. В. Войтович та ін.; за наук. ред. Л. М. Карамушки. Київ : МАУП, 2002. 136 с.
6. Arlson R. A. Mentalism, information, and consciousness. *Behavioral and Brain Sciences*. 2002. Vol. 25(3). P. 333. DOI:10.1017/S0140525X02250062.
7. Asgharipoor N., Asgharnejad A. F., Arshadi H., Sahebi A. A. Comparative Study on the Effectiveness of Positive Psychotherapy and Group Cognitive-Behavioral Therapy for the Patients Suffering From Major Depressive Disorder, Iran. *Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*. 2012. Vol. 6 (2). P. 33–41. Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3940016/>.
8. Bechtel W. Contemporary Connectionism: Are the New Parallel Distributed Processing Models Cognitive or Associationist? *Behaviorism*. 1985. Vol. 13. P. 53–61.
9. Bechtel W., Abrahamsen A., Graham G. *The Life of Cognitive Science*. 1998.
10. Bechtel W., Graham G. (eds.). *A Companion to Cognitive Science*. Oxford: Blackwell, 2017. P. 1–104.
11. Bunge M., Ardila R. Brainless psychology: mentalism and behaviorism. *Philosophy of psychology*. New York : Springer-Verlag. 1987. P. 87–135.
12. Carr E. G. Behavior analysis is not ultimately about behavior. *The Behavior Analyst*. 1993. Vol. 16 (1). P. 47–49.
13. Coltheart M. What has Functional Neuroimaging told us about the Mind (so far)? (Position Paper Presented to the European Cognitive Neuropsychology Workshop, Bressanone, 2005). *Cortex*. 2006. Vol. 42 (3). P. 323–331.
14. Dehaene S. *Consciousness and the brain: deciphering how the brain codes our thoughts*. New York : Viking, 2014. 352 p.
15. Downes S. New technology supporting informal learning. *Journal of Emerging Technologies in Web Intelligence*. 2010. Vol. 2(1). P. 27–33.

16. Fry H., Kerridge S., Marshall S. *Understanding Student Learning*. Routledge Falmer. 2003.
17. Giuseppe D. L. *Philosophical and empirical approaches to psychology: mentalism vs. antimentalism*. Lanham, MD : Lexington Books, 2016. 194 p.
18. Harlow J. Recovery from the passage of an iron bar through the head. *Massachusetts Med. Soc. Publ.*, 1868. Vol. 2. P. 329–347.
19. Hocutt M. *Behaviorism as opposition to Cartesianism*. New York : Prentice-Hall, 1996. <https://doi.org/10.4135/9781446279168>.
20. Holmqvist G., Lundqvist C. Is there evidence for the use of art therapy in treatment of psychosomatic disorders, eating disorders and crisis? A comparative study of two different systems for evaluation. *Scandinavian Journal of Psychology*. 2012. Vol. 53(1). P. 47–53. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22023072/>.
21. Jacobs A., Literacy M. Cognitive Psychology of International. *Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. 2001. P. 8971–8975.
22. John A. G. Trafficking in cognition: applying cognitive psychology to driving. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*. 2002. Vol. 5(4). P. 235–248.
23. Mahoney M. J. *Cognition and Behavior Modification*. Cambridge, MA : Ballinger, 1974. 351 p.
24. Mosri D. F. Clinical Applications of Neuropsychanalysis: Hypotheses Toward an Integrative Model, *Front Psychol*, 2021. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8458959/>.
25. O'Donohue W. T., Ferguson K. E. *The psychology of B. F. Skinner*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2001. 296 p. <https://doi.org/10.4135/9781452229409>.
26. Paivio A. Neomentalism. *Canadian Journal of Psychology*. 1975. Vol. 29 (4). P. 263–291.
27. Pinker S. *How the Mind Works*. tr. / Come Funziona la Mente. Milan : Mondadori, 2000.
28. Preston B. Behaviorism and mentalism: Is there a third alternative? *Synthese*. 1994. Vol. 100 (2). P. 167–196.
29. Regev D., Cohen-Yatziv L. Effectiveness of Art Therapy With Adult Clients in 2018 – What Progress Has Been Made? *Frontiers in Psychology*. 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/327292859_Effectiveness_of_Art_Therapy_With_Adult_Clients_in_2018-What_Progress_Has_Been_Made
30. Rey G. *Contemporary Philosophy of Mind: A Contentiously Classical Approach*. Oxford : Blackwell, 1997. 380 p.
31. Schnaitter R. A coordination of differences: behaviorism, mentalism and the foundation of psychology / Knapp T. J., Robertson L. C. (eds.). *Approaches to cognition: contrasts and controversies*. Hillsdale, New York : Lawrence Erlbaum Associates, 1986. P. 291–315.
32. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*. 2005. Vol. 2. P. 1–9.
33. Siemens G. Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*. 2005. Vol. 2(1). P. 3–10.
34. Siemens G. *Knowing Knowledge*. Vancouver : Lulu Press, 2006. 176 p.
35. Smith T. L. *Behavior and its causes: philosophical foundations of operant psychology*. Studies in cognitive systems. Vol. 16. Dordrecht; Boston : Kluwer Academic Publishers, 1994. 282 p.
36. Sober E. Mentalism and behaviorism in comparative psychology / Rajecki D. W. (ed.). *Comparing behavior: studying man studying animals*. Hillsdale, New York : Lawrence Erlbaum Associates, 1983. P. 113–142.
37. Solms M. Dreaming and REM sleep are controlled by different brain mechanisms. *Behavioral and Brain Sciences*, 2000. Vol. 23. P. 843–850.
38. Solms M. L., Fonagy P., Hopkins C. J. Free Energy in Psychoanalysis and Neuroscience, *Frontiers in Psychology*, *Frontiers Research Topics*, 2020. 186 p.
39. Solso R. L. *Cognitive psychology*. Boston : Publisher Allyn and Bacon, 2018. 589 p.